

نقش دولت - شهر طلیطله در انتقال علوم و معارف به اروپا ، بررسی جامعه شناختی شهرهای

علمی در قرون وسطی در نمونه شهر آندلسی طلیطله

دکتر محمد رضا شهیدی پاک

دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز

خلاصه

دولت - شهر طلیطله که در قلب شبه جزیره ایبری قرار دارد و نقش کالبدی در سلطه بر سراسر آن جا داشته است پس از آن که پانصد سال پایتخت سنتی گوت ها در شبه جزیره ایبری را تجربه کرده بود ، از اولین نقاطی بود که فاتحان مسلمان آن را در سال ۹۱ هجری/۷۱۹م در اختیار گرفتند و در ۹۷ ه به نام محمد رسول الله سکه زدند. با استقرار عرب در آن جا نخستین دولت شهر اسلامی در ایبری تاسیس شد . این شهر پس از سه قرن تبدیل به دولت - شهر علمی در حذافصل بین اروپا و سرزمین های اسلامی شد . از بدیهیات تاریخ تمدن گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی با زنجیره ای از دولت - شهر های علمی ، پژوهشی و آموزشی ، بغداد ، نجف ، اصفهان ، قم ، نیشابور ، طوس ، ری ، تونس ، قیروان ، قاهره ، مراغه ، سمرقند و بخارا در جهان اسلام بویژه در قرن چهارم هجری در اوج شکوفایی تمدن اسلامی است . کثرت مراکز آموزشی و پژوهشی و دانشجویان و کتابخانه و بازار کتاب و سرا ها و کارخانه های تولید ورق در این دولت - شهر ها بنا به گزارش های متعدد منابع متقدم تاریخ تمدن اسلامی به حدی است که در گذشته و امروز تحقیقات مستقلی به امر آموزش و پژوهش در این دولت - شهر های علمی اختصاص داده شده است نام این دولت شهرها بارها در میان منابع متقدم مانند ، کتاب الفهرست ابن ندیم و السیاق نیشابوری و النقض رازی و رجال کشی و تاریخ قم حسن قمی و طبقات الامم ابن صاعد اندلسی و طبقات الاطبا ابن جلجل اندلسی و عیون الانبا از ابن ابی اصیبعه و کتاب وقف نامه ربع رشیدی ذکر شده است . این مصادر اسلامی با ارایه آمار کمی از فعالیت های علمی - پژوهشی در این شهرها به منظر آموزشی و علمی دولت شهرهای یاد شده اشاره کرده اند. پژوهش حاضر در حوزه جامعه شناسی علم و تغییرات شهر های علمی در نمونه شهر اندلسی طلیطله پرداخته است . و فرایند شکل گیری دولت - شهر اسلامی طلیطله که پیش از اسلام عاری از تمدن بود و پس از چند قرن بزرگترین مرکز علمی در جنوب اروپا شد که طالبان علوم از اروپا به آن جا مهاجرت می کردند . سقوط طلیطله در ۴۷۸ ه که آغاز فروپاشی اندلس بود ، زمینه انتقال علوم و معارف اسلامی از طلیطله به اروپا را فراهم ساخت . این شهر مرکز مدارس بزرگ ترجمه و اتاق های استنساخ انبوه میراث علمی مسلمانان شد و بزرگان دنیای مسیحی همه سرمایه های وجودی خود را صرف تاسیس مراکز آموزشی در طلیطله و انتقال علوم و معارف اسلامی به طلیطله کردند و دانشمندانی که بنیانگزار فلسفه و علوم و معارف و پرچمدار مدرنیسم اروپایی بودند ، مانند پاپ سیلوستر دوم و دکارت در مدارس ترجمه طلیطله ، زبان عربی آموختند و با علوم و معارف اسلامی آشنا شدند و نخستین آثار علمی اروپا در طلیطله براساس منابع عربی تدوین شد . این شهر ها قرن ها مرکز ترجمه و تحقیق و آموزش و انتقال علوم بود . این انتقال در زمینه پیچیده ای از تغییرات سیاسی - اجتماعی صورت گرفت . از جمله مقاومت زبان و فرهنگ و مذهب بومی طلیطله که منجر به گسست جمعیتی در ترکیب جمعیتی شهر طلیطله شد و نیز وضعیت سیاسی ناشی از ستم متجاوز از حد امویان است که در حذف مخالفان بومی و مخالفان مذهبی از مسلمانان اندلسی طلیطله و دیگر شهرهای اندلس ، بویژه در مورد تشیع انجام دادن ، پژوهش حاضر بخشی از کتاب تاریخ تحلیلی اندلس و

شهرهای اندلسی و تاریخ تشیع در اسپانیا و مقاله فرایند انتقال علوم از اندلس به اروپا در انتهای قرون وسطی (۲۰۱۲ کره جنوبی) است.

کلید واژه: آندلس، طلیطله، دولت - شهر علمی، ابن صاعد اندلسی، انتقال علوم

۱- مقدمه: محدوده محدوده جغرافیایی

۱-۱- مثلث شکل شبه جزیره ایبری در جنوب غربی اروپا شامل کشورهای اسپانیا و پرتغال است که بوسیله کوه های پیرنه چهارصد و پنجاه کیلومتر به خاک فرانسه متصل شده است؛ مسلمانان این ناحیه را «جزیره آندلس» نامیدند (شهیدی پاک، ۱۳۸۹، ص ۷/ ابن خطیب، اعمال الاعلام، ص ۳). طلیطله که پژوهش حاضر به آن پرداخته است یکی از مادر شهرهای اندلس است که با فتح آن مسلمانان براندلس مسلط شدند و با سقوط آن اندلس به تدریج سقوط کرد و وضعیت قدرت اسلامی بستگی به اوضاع طلیطله داشت. این شهر نقطه گردش قدرت در اندلس بوده است. طلیطله، پایتخت سنتی «گوت‌ها» و مهم‌ترین شهر دوره اسلامی آندلس است؛ این شهر در جنوب کوه بلند و طولانی الشارات قرار دارد. طلیطله، در نزدیک رود تاجه با قلعه‌های متعدد، در شمار یکی از مقاوم‌ترین و امن‌ترین شهرهای قرون وسطی است؛ و رودخانه «دُویره» در این شهر باستانی جاری است و در شصت و پنج مایلی شهر وادی الحجاره قرار دارد؛ باغ‌ها و رودهای متعددی سراسر شهر را فراگرفته‌اند؛ در اطراف شهر قلعه و استحکامات دفاعی وجود دارد و کوه «شارات» در چند مایلی آن قرار دارد که محصولات معادن مس، آهن و خاک خوردنی خوبی که در شستن موی سر کاربرد دارد و نیز گندم و زعفران طلیطله و صمغ سماوی آن به همه‌جا صادر می‌شود (یاقوت حموی، معجم البلدان، ج ۴، ص ۳۷، ۳۹).

۲-۱- سقوط طلیطله و بازگشت حاکمیت دول مسیحی بر آن :

شاه قشتاله آلفونس ششم، موجی از جنگ صلیبی را با حمایت اروپا در آندلس رهبری می‌کرد که از نخستین ثمرات آن، تصرف لیون و سقوط طلیطله پایتخت سنتی «گوت» و مرکز ثقل قدرت مسلمین در آندلس بود. ابن خطیب، با بیانی بسیار شیوا از دد منشی ملوک قشتاله، برشلونه و لیون در شهرهای اسلامی آندلس یاد کرده می‌نویسد: «آنها شهرهای مجاور خود را چون دفتری پیچیدند و چون هیزم خشک در آتش خود فرو بردند»؛ او آغاز این حرکت شوم را کار هشام بن حکم از سلاله «امویان» دانسته که در ایام فتنه با ابن عبدالجبار، دویست نقطه از آندلس را به دشمن واگذار کرد تا از حمایت نظامی مسیحیان شمال برخوردار شود؛ اما در قبال این کار مسیحیان نه تنها کمکی به او نکردند، بلکه زمینه‌ای شد تا آنان به پیش‌روی خود در آندلس ادامه دهند که این امر، سرانجام به سقوط طلیطله در اول صفر سال ۴۷۸/۱۰۸۵ م انجامید ابن خطیب، اعمال الاعلام، ص ۲۴۲.. الفونس ششم در بیست و پنجم ماه مه ۴۷۸/۱۰۸۵ م وارد طلیطله پایتخت سنتی «پادشاهی گوت» شد و سقوط این شهر، بزرگ‌ترین ضربه‌ای بود که می‌توان آن را سرآغاز سقوط واقعی آندلس دانست؛ در پی این حادثه، انبوهی از مسلمانان شهر کشته شده و یا فرار کردند.

۳-۱- موقعیت سوق الجیشی طلیطله در ایبری، دژ رباح، منقار اندلس :

طلیطله شهر قلعه اندلس با بیش از صد قلعه در اطراف آن که همواره کانون نزاع بود و سرانجام سقوط اندلس از آن آغاز شد. دژ اقلیش/ اقلیج و دژ رباح از جمله قلاع طلیطله است که جنگ‌های بزرگی در فتح و سقوط شهر به خود دید. این دو قلعه نقش استراتژیک نسبت به پایتخت سنتی گوت و کل اندلس دارند و یوسف امیر مرابطین آن را به منقار اندلس تشبیه کرد. یوسف برای تسخیر اندلس ابتدا به طلیطله حمله برد و در آغاز کار دژهای آن را تصرف کرد و سپس سی دژ از دژهای غرب اندلس را گرفت و در ۵۳۷ دژ عطیه را گرفت (مؤلف، تاریخ تحلیلی مغرب